

Domácí souvislosti: rámec rodinného sledování televize ve Velké Británii

I David Morley I

přeložila Kateřina Škařupová

Zkoumání rodinného sledování televize v Británii

Níže popsaný výzkum se zabývá dvěma odlišnými typy výzkumných otázek, které se týkají na jedné straně toho, jak je televize interpretována svými publiky, a na druhé straně toho, jak je s televizním materiálem nakládáno v různých rodinách.

[...]

Hlavní tezí bylo, že měnící se vzorce sledování televize lze pochopit jedině v celkovém kontextu rodinných volnočasových aktivit. Dřívější výzkumy z této oblasti tendovaly k příliš úzkému zaměření na jedno nebo druhé z dvojice provázaných témat, jež ve skutečnosti vyžadují, aby se o nich uvažovalo společně: jednak jde o otázku, jak diváci zvýznamňují materiály, na něž se dívají, a jednak jde o problém sociálních (a především rodinných) vztahů, v jejichž kontextu je televize sledována. [...]

V tomto výzkumu jsem vycházel z předpokladu, že za základní jednotku konzumace televize by měla být spíše považována rodina, respektive domácnost, než individuální divák. To proto, abych podnítl otázky týkající se toho, jak je doma zacházeno s televizním přijímačem, jak se utvářejí rozhodnutí o sledovaném programu – kterými rodinnými příslušníky, jak často a co je sledováno – a jak jsou v rámci rodiny diskutovány reakce na různé typy pořadů a podobně. Toto ve zkratce představuje pokus o analýzu individuálních aktivit sledování televize v rámci domácích/rodinných vztahů, které je obvykle obklopují.

Výzkum publika, jež tento kontext ignoruje, nemůže zachytit spoustu klíčových determinant, které se týkají jak voleb při sledování televize, tak reakcí na ni – tedy determinant, jež jsou spojeny s otázkami diference moci, odpovědnosti a kontroly v rámci rodiny v různých denních a nočních časech.

Mým dalším východiskem se stala potřeba chápat používání televize také v širším kontextu dalších vzájemně se vylučujících i komplementárních volnočasových aktivit (koníčky, zájmy, kratochvíle), do nichž jsou diváci zapojeni. Televize je zřetelně hlavní volnočasovou aktivitou, ale starší studie měly sklon zkoumat podmínky volného času jako oddělené a nesouvisející aktivity, spíše než aby je studovaly v jejich vzájemných vztazích.

Zkoumání toho, jak je televize používána: posouzení některých klíčových pramenů relevantní výzkumné literatury

Co znamená „dívat se na televizi“?

„Sledování televize“ nemůžeme považovat za jednodimenzionální aktivitu, jež má stále stejný význam a signifikanci pro všechny,

kdo se jí věnují. Chtěl jsem tedy identifikovat a prozkoumat odlišnosti, skrývající se za slovním spojením „sledování televize“ – rozdíl mezi volbami, které činily různé typy diváků ve vztahu k odlišným podmínkám sledování televize, a současně rozdíl v pozornosti a schopnosti porozumět diváckým reakcím na tytéž vysílané pořady. Jedna významná kategorie odlišností, jež jsem během projektu objevil, se týká různých úrovní pozornosti, kterou věnují různí diváci různým programům – jde o rozdíl, které bývají typicky maskovány tvrzením, že všichni „sledovali“ daný program.

Chtěl jsem prozkoumat rozdíl mezi rodinami, žijícími v různých sociálních i kulturních kontextech. Troufám si tvrdit, že pouze v tomto kontextu – v kontextu širšího pole sociálních a kulturních determinant, jež rámuje televizní praktiky – lze porozumět individuálním volbám a reakcím.

Tento projekt byl navržen tak, aby uvnitř záměrně omezeného světa důkladně prozkoumal otázky „jak?“ a „proč?“, které leží nevysvětlené za vzorci diváckého chování, odhalenými rozsáhlou výzkumnou prací. Prozkoumáním takových faktorů, jako je typ programu, pozice v rodině a kulturní pozadí, tedy faktorů, které se týkají produkce dynamiky rodinného sledování televize, jsem chtěl dospět k rozvinutějšímu konceptuálnímu modelu televizního chování v kontextu volného času rodiny.

Hovoříme tedy o sledování televize v kontextu domácího života, který je, jak všichni víme, komplexní záležitostí. Mluvíme-li o lidech žijících v rodinách, bylo by očekávání, že k individuálnímu divákovi, volícímu mezi programy, lze přistupovat jako k racionálnímu konzumentovi na svobodném a dokonalém trhu, bezpochyby vrcholem absurdity. Pro většinu lidí zaujímá sledování televize místo v kontextu toho, co Sean Cubitt (1985) nazývá „politikou obývacího pokoje“, v jejímž rámci, jak tvrdí Cubitt, se „nám rodina vzdaluje, pokud nás vtahuje kamera“, a kde lidé, s nimiž žijeme, budou pravděpodobně rušit (pokud ne rovnou rozbít) naše obcování s „bednou v rohu“.

Posuďme tento problém z jiného úhlu:

Zvečera se díváme na televizi velmi zřídka. Jenom když má můj manžel opravdový vztek. To přijde domů, sotva něco řekne a zapne televizi. (Bausinger, 1984: 344)

Bausinger dodává, že v tomto případě „neznamená zmáčknutí vypínače ‚Rád bych tohle viděl‘, ale znamená ‚Nechci nic vidět ani slyšet‘“.

Kolik prostoru, jakého typu a kterým rodinným příslušníkům je k dispozici v kontextu sledování televize? Jak je tento prostor organizován a jak jsou do něj zasazeny televizní přijímače a jiné komunikační technologie? Je obývací organizován kolem televize? Mají různí rodinní příslušníci při sledování televize v tomto

prostoru svoje typické místo? Všechny tyto otázky se mohou zprvu zdát banální. Ve skutečnosti ale mají obrovský význam pro porozumění tomu, jak televize v rodině „funguje“. Například „v mnohočlenných rodinách ... může sledování televize fungovat jako způsob, jak předejít konfliktům a snížit napětí při nedostatku prostorového soukromí,“ poznamenávají Lindlof a Traudt (1983). [...]

Výzkumné cíle

Tento výzkumný projekt byl vyvinut tak, aby na vzorku různých typů rodin z různých sociálních vrstev prozkoumal měnící se využívání televize. Měl prošetřit rozdíly mezi rodinami v odlišném sociálním postavení a mezi rodinami s dětmi různého věku, a to s ohledem na:

— Rostoucí míru pestrosti využívání domácího televizoru k příjmu televizního vysílání, videohrám, čtení teletextu a podobně.

— Vzorce rozdílné věrnosti specifickým typům programů a reakcí ně.

— Dynamiku využívání televize v rámci rodiny; způsob, jakým jsou v rámci rodiny vyjádřeny a vyjednány volby při sledování televize; rozdílnou moc konkrétních rodinných příslušníků ve vztahu k volbám sledování televize v různých denních dobách; způsoby, jimiž se v rámci rodiny diskutuje o televizním obsahu.

— Vztah mezi sledováním televize a ostatními dimenzemi rodinného života – televize jako zdroj informací o volnočasových volbách; volnočasové zájmy a pracovní závazky (obojí uvnitř i vně domova) a jejich vliv na sledování televize.

Projekt byl navržen tak, aby identifikoval a prozkoumal rozdíly schované za všeobjímajícím obratem „sledování televize“. Na televizi se díváme všichni – ale s jakou pozorností a s jakým stupněm závaznosti a odpovědnosti ve vztahu k typu pořadu a vysílacímu času?

Jak už jsem navíc zmínil dříve, jsme dnes v situaci, kdy je sledování televizního vysílání pouze jedním z mnoha možných způsobů, jak využít domácí televizní přijímač. Mezi otázkami, které jsem zamýšlel prozkoumat, byly tyto: Kteří rodinní příslušníci, z jakých typů rodin využívají televizi v kterou denní dobu a k jakým účelům? Jaké faktory se podílejí na prohlubování rozdílů v těchto vzorcích a jak jim rozumí sami respondenti? Jak se vyjednávají o prioritách a preferencích členů rodiny, jak se o nich rozhoduje ve vztahu k protikladným požadavkům na využívání televize obecně a ve vztahu ke konkrétním preferencím při jejím sledování? Jinými slovy, jak na sebe vzájemně působí dynamika rodiny a televizní chování?

Metodologie

Použil jsem kvalitativní metodu, v jejímž rámci byl s každou rodinou veden hloubkový rozhovor, který měl ozřejmit jejich rozmanité výpovědi o tom, jak chápou postavení televize v celku

svých volnočasových aktivit. Cílem bylo získat vhled do způsobu, jak respondenti sami definují svoje sledovací aktivity. Především jsem chtěl dospět k pochopení kritérií, která diváci využívají při rozhodování a při (pozitivním i negativním) reagování na odlišné typy plánování a načasování sledování televize. Věřil jsem, že by tento přístup mohl kritéria, která leží za konkrétními diváckými rozhodnutími a reakcemi (a utvářejí je), mohl osvětlit. Doufal jsem, že by takový projekt mohl užitečně doplnit výsledky dotazníkových šetření, která sama o sobě, přestože užitečně a podrobně popisují celkový vzorec sledovacích voleb, jež diváci učinili, nemohou počítat s vysvětlením otázky, proč a jak k těmto volbám dochází.

Rozhovory s rodinami proběhly v jejich domovech v průběhu jara 1985. Nejprve jsem vyzpovídal oba rodiče, a při každém pozdějším rozhovoru jsem ke společné diskuzi s rodiči přizval i jejich děti. Rozhovory trvaly mezi jednou a dvěma hodinami, byly nahrávány na zvukový pásek a později kompletně přepsány pro analýzu. [...]

Design vzorku

Vzorek tvořilo osmnáct rodin. Všechny pocházely z téže oblasti jižního Londýna. Všechny vlastnily videorekordér. Všechny se skládaly ze dvou dospělých žijících společně se dvěma nebo více závislými dětmi do 18 let věku. Všechny byly bělošské.

Kvůli povaze oblasti, z níž byli respondenti vybráni, obsahuje můj vzorek vysoký podíl rodin z pracující či nižší střední třídy – hodnoceno nikoli podle rodinných příjmů (můj vzorek obsahoval celkem širokou varietu příjmů), ale s ohledem na všechny ostatní třídní aspekty (kulturní kapitál, vzdělání, atd.). [...]

Televize a gender: rámec pro analýzu

V rozhovorech byla identifikována následující klíčová témata, jež se opakovaně objevovala v různých rodinách – dostatečně pravidelně na to, abych mohl hovořit o přiměřené konzistentnosti odpovědí. Jedním strukturálním principem, který působí ve všech vyzpovídaných rodinách, je právě princip genderu. Rozhovory odhalily důležité otázky o efektech genderu, pokud šlo o:

1. moc a kontrolu nad programovou volbou
2. způsob sledování televize
3. plánované a neplánované sledování televize
4. konverzaci o televizi
5. používání videa
6. „sólové“ sledování a provinilou zábavu (*guilty pleasures*)
7. preferované typy programů
8. národní versus lokální zpravodajské programy.

Dříve než popíši zjištění k těmto konkrétním bodům, rád bych rozvinul několik obecných tezí o signifikanci empirických odlišností, které výzkum odhalil mezi mužskými a ženskými zvyky při sledování televize. Jak uvidíme dále, muži a ženy nabízejí výrazně protikladná vysvětlení svých sledovacích návyků,

Jindřich Štýrský: Z cyklu Muž s klapkami na očích, 1934

a to s ohledem na rozdílnou moc při výběru toho, na co a s jakou intenzitou se budou dívat, s ohledem na způsob, jak se budou dívat, a také s ohledem na volbu konkrétního pořadu. Nicméně nepředpokládám, že jsou tyto empirické odlišnosti vyjádřením jejich esenciálních biologických mužských nebo ženských vlastností. Přikláním se spíše k tvrzení, že tyto rozdíly jsou důsledkem konkrétních sociálních rolí, které doma zaujímají jako muži a ženy. Navíc nepředpokládám, že by se konkrétní model genderových vztahů, který jsem našel v rámci domácnosti (se všemi důsledky, které má pro chování při sledování televize), musel nutně opakovat buď v nukleárních rodinách z různého třídního nebo etnického prostředí, nebo v různých typech domácností se stejným třídním nebo etnickým původem. Vždy jde spíše o to, zda a jak genderové vztahy působí a jsou utvářeny v rámci těchto různých kontextů.

Stranou od těchto vymezení stojí jiná významná věc, již je třeba zmínit s ohledem na v zásadě odlišnou pozici mužů a žen ve sféře domácnosti. Dominantním modelem genderových vztahů v rámci společnosti (a rozhodně v rámci té její části reprezentované mým vzorkem) je ten, v němž je domov definován primárně jako místo trávení volného času – času, který odlišujeme od „pracovního času“, stráveného v zaměstnání mimo domov. Pro ženy je ale domov definován primárně jako místo jejich práce, ať už pracují také vně domova, či ne. To jednoduše znamená, že, pokud jde o domácí sledování televize, vždy zkoumá-

me něco, co jsou muži z povahy věci schopni dělat bezvýhradně, zatímco ženy – s ohledem na jejich stále přetrvávající pocit zodpovědnosti vůči domácnosti – pouze jaksi s pocitu viny a s obavami. Čím více je domov definován jako primární sféra volného času, tím více nabývá tato rozdílnost pozic na významu.

Při úvahách o následujících empirických zjištěních je třeba stále chápat tuto strukturu genderových vztahů v domácím prostředí jako pozadí, ve vztahu k němuž se rozvíjejí konkrétní vzorce televizního chování. Jinak totiž v jistém smyslu riskujeme záměnu těchto vzorců za přímou konsekvenci „esenciálních“ nebo biologických vlastností mužů a žen *per se*. Angová (1987) tento argument rozvíjí slovy:

Ženské vzorce sledování televize mohou být pochopeny pouze ve vztahu k mužským vzorcům: vzájemně jsou pro sebe v tomto smyslu konstitutivní. To, co nazýváme „televizními návyky“, není ani tak více či méně neměnná sada charakteristik zvnitřněných jedincem nebo skupinou jedinců, jako spíše dočasný výsledek ... dynamického ... procesu ... [V]ztahy muž/žena jsou vždy formované mocí, rozporem a bojem. (s. 18–19)

Mužský a ženský způsob sledování televize tedy, jak tvrdí Angová, nejsou dva oddělené, nespojitě zkušenostní světy, jasně definované a neměnné „objekty“ studia nebo vyjádření esenciální podstaty. Spíše než chápat odlišnosti mezi mužskými a ženskými vztahy k televizi jako empiricky dané, musíme se podívat, jak na utváření těchto odlišností působí struktura domácích mocenských vztahů.

Moc a kontrola nad programovými volbami

Maskuliní moc je při občasných konfliktech ohledně volby sledovaného programu v mnoha rodinách rozhodující determinantou. („Diskutujeme, na co se všichni chceme dívat, a ten největší vyhrává. A to jsem já, já jsem ten největší.“) V případě rodin, které mají dálkové ovládání, je to ještě zřejmější. Žádná z žen v žádné z rodin nepoužívá dálkové ovládání pravidelně. Několik z nich si postěžovalo, že jejich manželé používají ovladač obsedantně, rychle přepínají mezi programy, zatímco ony se pokoušejí dívat na něco jiného. Dálkové ovládání je tak příznačně symbolickým územím ovládaným otcem (nebo synem v otcově nepřítomnosti). Sedí na opěradle „tatínkova“ křesla a používá jej výhradně on. Je to velmi viditelný příklad koncentrovaných mocenských vztahů:

*Dcera: Táta drží oba dálkové ovladače – každý na jedné straně svého křesla.

*Žena: No, nedostanu moc příležitost, protože tam sedí s automatickým ovladačem vedle sebe a rychle přepíná mezi kanály, aby viděl, zda program na druhé straně končí, a on pak může něco nahrávat. Takhle rychle bliká televize celou dobu, zatímco táta nastavuje časový spínač. Jenom říkám. „Nechte to být, ať je klid.“ Nedostanu příležitost použít ovladač. Nedostanu se k němu.

*Žena: Ne, ne tak úplně, nemám šanci použít ovládnání. Necháám ho jemu. Je to protivné, protože se na něco dívám, a on to najednou přepne, aby viděl výsledky fotbalu.

*Dcera: Ovládnání je vždycky hned u tátova křesla. Nikdy se odtamtud nedostane. Pokud je táta tady, zůstává právě tam.

Zajímavými výjimkami z tohoto obecného modelu jsou ty rodiny, kde je muž nezaměstnaný, zatímco žena chodí do práce. V těchto domácnostech je spíš obvyklé, že se očekává od muže, že nechá ostatní členy rodiny, aby se dívali, na co chtějí. On si nahrává to, co by sám chtěl vidět, aby se na to podíval později v noci nebo následující den. Jeho časový rozvrh je mnohem pružnější než rozvrh členů rodiny, kteří pracují. Tady se začíná ukazovat způsob, jakým je mocenská pozice zastávaná většinou mužů ve vzorku (a kterou jejich manželky připouštějí) založena ne jednoduše na biologickém faktu bytí mužem, ale spíše na sociální definici mužství, jejíž je zaměstnání (to znamená role „živitele rodiny“) nevyhnutelnou a základní součástí. Když není tato podmínka splněna, vzorec mocenských vztahů v rámci domova se může ztlačně proměnit. [...]

Způsoby sledování televize

Jedno z hlavních zjištění se týká konzistence rozdílů mezi typickými způsoby, jimiž muži a ženy ve vzorku popisují svoji televizní aktivitu. Muži v podstatě vyjadřují zřejmou zálibu v pozorném sledování televize, dívají se mlčky, bez vyrušování, „aby nic nepropásli“. Vyslovovali navíc rozpaky nad způsobem, jakým sledují televizi jejich manželky a dcery. Ženy popisují sledování televize jako v zásadě společenskou aktivitu, která si přímo říká o nepřerušovanou konverzaci a často také o souběžné vykonávání alespoň jedné domácí práce (žehlení atd.). Ve skutečnosti mnoho žen cítí, že pouhé sledování televize by bez vykonávání nějaké další činnosti bylo neospravedlnitelným plýtváním časem. Odráží se tu jejich smysl pro domácí povinnosti. Nerušeně sledují televizi jen velmi zřídka, vyjma příležitostí, kdy jsou samy nebo se svými přítelkyněmi a kdy se jim daří vytvořit takovou situaci, aby se mohly podívat na svůj oblíbený pořad či video. Ženy podotýkají, že jejich manželé na ně obvykle „vyjedou“, aby zmlkly, a muži zase nedokáží vůbec pochopit, jak mohou jejich ženy sledovat televizní program, když dělají ve stejnou dobu něco dalšího. [...]

Plánované a neplánované sledování televize

Obecně jsou to muži, kdo dle svého vyjádření sledují noviny (nebo teletext), aby naplánovali svoje večerní sledování televize. Zdá se, že totéž dělá jen velmi málo žen. Výjimkou jsou situace, když už vědí, které dny a v kterou dobu běží jejich oblíbený seriál – a potom se nepotřebují dívat do programu. To je také známkou odlišného postoje ke sledování televize jako takovému. Většina žen, na rozdíl od mužů, častěji zaujímala postoj „ber nebo nech být“, nestarajíce se příliš o to, zda něco propásly (vyjma jejich oblíbených seriálů):

*Muž: Obvykle se dívám do novin, protože ty (jeho žena) máš sklon jenom zapnout ITV, ale někdy je něco dobrého na ostatních kanálech, tak si to zaškrtnu – takové věci jako filmy a sport.

*Žena: Noviny nečtu. Když vím, co budou dávat, podívám se na to. On je náchylný dívat se do novin. Já se vlastně na to, co dávají, do novin nedívám. [...]

Rozhovory o televizi

Ženy mnohem ochotněji „připouští“, že si se svými přáteli nebo kolegy povídají o televizi. Že dělají totéž, řeklo jen velmi málo mužů [...]. Vypadá to, jako by cítili, že přiznání, že se dívají na televizi (zvláště s určitou mírou nadšení, kterou by prozradili tím, že uznají televizi dost důležitou na to, aby se o ní hovořilo), by mohlo zpochybnit jejich samotnou mužnost (viz část o preferovaných typech programů níže). Jedinou typickou výjimkou je, pokud mluví o sportu v televizi. Zčásti tento rozpor souvisí se skutečností, že ženskost je mnohem expresivnějším kulturním modelem než mužnost. Takže i když se ženy dívají méně a méně soustředěným způsobem, přesto více než muži tlhnou k hovorům o televizi, navzdory faktu, že muži ji sledují mnohem pozorněji. [...]

Použití videa

Ženy videorekordér zásadněji neobsluhovaly, ale spoléhaly na své manželky nebo děti, že to za ně udělají. Video, stejně jako dálkové ovladače, jsou ve velké míře územím ovládaným otci a syny:

*Žena: Byly věci, na které jsem se chtěla dívat, ale dost jsem video nerozuměla. Ona (dcera) to uměla víc než já.

*Žena: Jsem ráda za to málo, co vidím, takže video příliš nepoužívám. Mám na mysli to, že spousty filmů, které (manžel) nahráje, ani nevidím. On je sleduje až po tom, co my jdeme spát.

*Muž: Já ho asi používám nejvíc – já a kluci víc než kdo jiný – většinou k nahrávání závodů a kulečnicku, pořadů, které nemůžeme sledovat, když (ženy) sledují televizi.

*Žena: Neumím video používat. Zkusila jsem mu nahrát „Widows“, ale udělala jsem to špatně. Začal šílet. Nevím, co se stalo špatně ... Vždy ho žádám, aby mi to tam namačkal, protože já to neumím. Vždycky to udělám špatně. Nikdy jsem si s tím nelámala hlavu. [...]

„Sólové“ sledování a provinilá zábava

Několik žen ve vzorku vysvětluje, že jejich největším potěšením je, když mohou sledovat „hezký doják“ nebo svůj oblíbený seriál, a není u toho zbytek rodiny. Jenom tehdy se cítí od domácích povinností dost osvobozené na to, aby si samotné „vychutnaly“ jakési pozorné sledování, do kterého jinak vstupují jejich manželé. Tady se dostáváme na území identifikované Brodiem

a Stonemanem (1983), kteří zjistili, že matky mají tendenci hájit svoji roli „domácích manažerů“ během všech typů programů; na rozdíl od jejich manželů, kteří se vzdávají své manažersko/rodičovské role, když sledují pořad, který je mimořádně zajímavý. Tuto skutečnost nejjasněji vyjádřila žena, která mi vyprávěla, že si sledování televize mimořádně užívá brzy ráno během víkendu, protože to jsou jediné příležitosti, kdy manžel a synové „přispívají“ a poskytují jí tak šanci dívat se na televizi pozorně, aniž by musela druhým okem sledovat potřeby ostatních. [...]

Hovoříme tady o pocitu viny, kterým za svoje potěšení platí mnoho žen. Jsou obecně připraveny připustit, že dramata a myšlenkové opery, které mají rády, jsou „hloupé“, „špatně zahrané“ nebo bezvýznamné. Přijímají hledisko maskulinní hegemonie, která připisuje jejich volbám nízký status. Přijetím takového úhlu pohledu se dostaly do pozice, z níž je při neshodách těžké obhájit vlastní volbu, jelikož to, na co se chce dívat jejich muž, je už z definice prestižnější. Vyrovnávají se s tím tak, že, pokud je to možné, sledují svoje oblíbené pořady samy nebo pouze se svými přítelkyněmi a snaží se to vměstnat do skulinek ve svém domácím rozvrhu:

*Žena: Skutečně ráda mám typicky americký brak, vážně, ale já to miluji ... všechnen ten americký škvár, opravdu. A miluji podobné australské filmy. Myslím, že jsou opravdu dobré.

*Žena: Když jdou děti do postele, má definitivní možnost volby. Cítím se provinile, když prosadím to, na co se chci dívat já. On a chlapi chtějí vidět stejnou věc, nic, na co by se chtěla dívat obyčejná ženská. ... Když dávali film o lásce, ráda bych ho viděla, ale oni ne. Je to, jako když zapnete video namísto hezké sentimentální love story, myslím, že to nemůžu udělat kvůli ostatním. Cítíla bych se při tom provinile, protože myslím, že si užívám, zatímco ostatní si neužívají vůbec, protože je to nezajímá.

Preferované typy programů

Moji respondenti projevili v této oblasti pozoruhodnou konzistentnost. V souladu s jejich odpověďmi lze mužství identifikovat především se silnou preferencí „faktických“ pořadů (zprávy, dokumentární pořady) a ženství naopak s preferováním fikce. Tento postřeh může vyznívat banálně, ale míra konzistence, která se v odpovědích projevila, byla významná pokaždé, když byli respondenti dotázáni na preferované typy programů, a zvláště, pokud byli dotázáni, u kterých programů si dávají záležet na tom, aby je viděli, a které chtějí sledovat pozorně:

*Muž: Mám rád všechny dokumenty. ... Rád se na tyhle věci dívám. ... Na fikci se můžu dívat, ale nejsem její velký milovník.

*Žena: Nemá rád spoustu seriálů.

*Muž: Není to můj typ pořadů. Rád se dívám na zprávy a tenhle typ věcí.

*Žena: Já a holky milujeme naše seriály.

*Muž: Dívám se na zprávy neustále, mám rád zprávy, aktuální aféry a všechno tohle.

*Žena: Mě se to moc nelíbí.

*Muž: Dívám se na zprávy v každém čase, v 17.40, 18.00, 21.00, 22.00, zkouším se dívat.

*Žena: Já se dívám jenom na hlavní zprávy, takže vím, co se děje. Jednou to stačí. Pak už se o to nezajímám.

Těmto reakcím velmi pěkně odpovídá jistá forma sylogismu mužských/ženských vztahů k televizi:

MUŽSKÝ

Aktivita

Faktické pořady

Realistická fikce

ŽENSKÝ

Sledování televize

Fiktivní pořady

Milostné příběhy

Mohli bychom tvrdit, že moje zjištění v tomto ohledu zveličují „skutečné“ rozdíly mezi mužským a ženským sledováním televize a podceňují význam toho, kdy se mužské a ženské sledování televize „překrývá“. Moji respondenti rozhodně nabízejí ostřejší oddělený obrázek mužského a ženského sledování televize, než jaký je obvykle zaznamenán v dotazníkových šetřeních. Ta ukazují značný počet mužů sledujících fiktivní programy a rovněž velký počet žen sledujících faktické pořady. Nicméně tento zdánlivý nesoulad závisí do značné míry na sloučení „sledování“ a „pozorného sledování s potěšením“. I kdyby se následně prokázalo, že respondenti v mé přítomnosti systematicky zkreslovali výpovědi o svém chování (a nabízeli tradiční mužské a ženské stereotypy, které odporují složitosti jejich skutečného chování), stále by šlo o sociální fakt značného významu, o fakt, že se respondenti cítili povinni nabídnout obrázek jich samých právě touto konkrétní formou zkreslení. Navíc tyto tendence – mužská neschopnost přiznat se ke sledování fikce – mají samy o sobě reálné důsledky v sociálních životech respondentů.

Sledování národních versus lokálních zpráv

Už jsem zmínil, že jsou to muži, nikoliv ženy, kdo má tendenci hlásit se ke svému zájmu o zpravodajské pořady. Zajímavé je, že tento vzorec varíuje, vezmeme-li v úvahu lokální zpravodajské pořady, jež má dle svého vyjádření rádo i mnoho žen. V několika případech uváděly velmi přesvědčivé důkazy. Tvrdily například, že nerozumějí tomu, o čem jsou mezinárodní ekonomické zprávy, a, jelikož to není nijak ukotveno v jejich životní zkušenosti, nezajímá je to. Pokud se ovšem v jejich okolí stal zločin, cítí, že o tom potřebují vědět v zájmu svém i zájmu svých dětí. To přímo vyjadřuje jejich vyslovený zájem o programy jako „Police Five“ nebo pořady varující před domácími riziky. V obou těchto případech má pro ně obsah pořadu praktickou hodnotu. Jde-li o jejich

domácí odpovědnost, snaží se, aby ho viděly. Samy o sobě naopak prohlašují, že nemají žádný praktický vztah k oblasti národní a mezinárodní politiky prezentované v hlavních zprávách a z toho důvodu je nesledují. [...]

Cesty (a výmoly) před námi – naděje empirického výzkumu

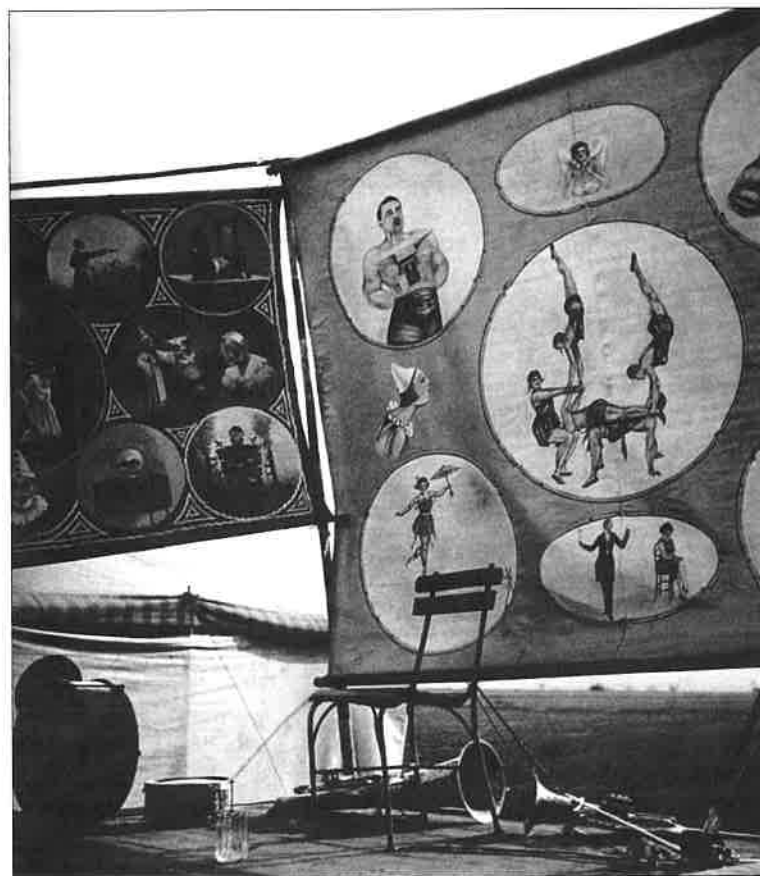
Před několika lety jsem v závěru své studie publika pořadu *Nationwide* (Morley, 1980) poznamenal, že vztahy publik k ideologickému působení televize musí být vždy formulovány jako empirický problém a že výzvou pro mě bylo pokusit se vyvinout přiměřené metody pro zkoumání těchto vztahů. I přes problémy, které mohou vyvstat ohledně stavu vědecké vyprodukovaného jako výsledek komplexního výzkumného procesu, se mi to zdá být přiměřenější cestou, jak se pokusit porozumět tomu, co publika dělají, když sledují televizi. Přiměřenější než kdybych jednoduše zůstal doma a zkusil si představit možné implikace toho, jak ještě mohou lidé sledovat televizi.

Připouštím, že při absenci všech významných prvků zúčastněného pozorování skutečného chování respondentů musím vystačit pouze s příběhy, o kterých se respondenti rozhodli, že mi je sdělí. Tyto příběhy jsou zjevně samy o sobě limitovány kulturním a lingvistickým rámcem referencí, který měli respondenti k dispozici a skrze který artikulovali svoje odpovědi.

Přesto je ještě potřeba uvést několik dalších poznámek. První se týká pravděpodobně nižší validity vyprávění respondentů o způsobech svého chování oproti pozorování skutečného chování. Problém je, že pozorování vždy nechá otevřenou otázku interpretace. Mohu být pozorován, jak sedím a zírám na televizní obrazovku, ale tohle chování může být stejně sluchitelné s pocitem totální fascinace jako s pocitem totální nudy z mojí strany – a odlišení nemusí být z vypořádaných indicií o způsobu chování vůbec možné. Kromě toho, přejete-li si porozumět tomu, co dělám, je vždycky radno se mě zeptat. Mohl bych vám samozřejmě lhát nebo jinak překroutit svoje myšlenky a pocity a mohl bych k tomu mít spoustu důvodů, ale minimálně tak získáte jakýsi přístup k jazyku, kritériím rozlišování a typům kategorizací, skrze které konstruuji svůj (vědomý) svět. Bez těchto stop nutně zůstane moje sledování televize (nebo jakékoliv jiné chování) příliš neprůhledné.

Z mého pohledu je metoda hloubkových rozhovorů vhodná nejen kvůli přístupu k vědomým názorům a postojům respondenta, který výzkumníkovi poskytuje, ale také pro přístup k lingvistickým výrazům a kategoriím – Wittgensteinovými slovy k „logickému lešení“ („*logical scaffolding*“) – skrze které respondenti konstruuji svoje světy a vlastní porozumění svým aktivitám.

Rád bych doplnil, že je třeba rozšířit rámec našich analýz o zaostření na kontexty, v nichž dochází k procesům komunikace, především pak u případů, které zahrnují třídní a genderové aspekty. Pokud jde o to ostatní, rád bych vysvětlil, že požadované rozšíření rámce zahrnuje také analýzu fyzických stejně jako sociálních kontextů, v nichž je televize konzumována. K objasnění důvodů nám snad poslouží odkaz na rozvoj filmové teorie.

Jindřich Štyrský: Z cyklu Muž s klapkami na očích, 1934

V rámci filmové teorie je předmětem výzkumu převážně předmět textuální – film. Na nejjednodušším příkladu chci ukázat, že zkoumat *kontext sledování* je stejně nezbytné jako zkoumat *objekt sledování*. Na film se dlouho dívalo na konkrétních místech a porozumění těmto místům bylo klíčové pro každou analýzu toho, co znamenalo „chození do kina“. Chci tím naznačit, že celá představa „kina“ je stejně významná jako otázka „filmu“. Je třeba představit si otázku fenomenologie „chození do kina“, která zahrnuje také „sociální architekturu“ kontextu – z hlediska výzdoby a prostředí – v němž většinou diváci filmy sledovali. Jednoduše – celé se to mnohem více týká chození do kina než sledování filmu. Znamená to jít v noci ven a zažít pocit odpočinku kombinovaný s pocitem zábavy a vzrušení. Vlastní označení „*picture palace*“, jímž byla kina po dlouhou dobu nazývána, vyjadřuje důležitou část takové zkušenosti. Spíš než jako obchod s jednotlivými filmy je lépe chápat biograf jako obchod se zvykem či konkrétním typem socializované zkušenosti. Taková zkušenost zahrnuje všechn ten nádech romantiky a přitažlivosti, vřelosti a barvy. To je důvod, proč se zabývat fenomenologií celé „skutečnosti“ chození do kina – ta fronta, vstupní pulty, foyer, pokladna, schody, vstupní chodba do sálu, ulička, sedadla, hudba, zhasínání světel, tma, plátno, které začíná zářit, když se hedvábná opona rozevívá. (Corriagan, 1983) Každá analýza, která si neuvědomí i otázky kontextu, v němž je

film konzumován, je, podle mého názoru, nedostatečná. Je neštěstí, že příšerná spousta filmové teorie funguje bez odkazu na tato témata, že pod vlivem literární tradice upřednostňuje status textu samotného, vypreparovaného z kontextu sledování.

Všechno tohle se stejnou měrou týká studia televize. Právě tak jako potřebujeme porozumět fenomenologii „chození do kina“, potřebujeme rovněž porozumět fenomenologii domácího sledování televize – to znamená porozumět významu různých modelů fyzické a sociální organizace domácího prostředí jako

kontextu, v němž se sledování televize odehrává. Na sledování televize je mnohem více zajímavého než jen to, co se děje na obrazovce – toto „mnoho“ je hlavně domácí kontext, ve kterém sledování probíhá.

Výňatek ze statě „Domestic relations: the framework of family viewing in Great Britain“ in: Dickinson, Roger, Harindranath, Ramaswami, Linné, Olga (eds.) 1998. Approaches to Audiences: A reader. London: Arnold. [s. 233–244]

Literatura:

Ang, I. 1987. *On The politics of empirical audiences studies*. Paper presented to Rethinking the Audience symposium. Blaubeuren, West Germany.

Bausinger, H. 1984. „Media, technology and daily life.“ *Media, Culture, Society* 1984, č. 6: 340–352.

Brodie, J, L. Stoneman 1983. „A contextualist framework for studying the influence of TV viewing in family interaction.“ *Journal of family Issues* 1983, č. 4: 329–348.

Corriagan, P. 1983. „Film entertainment as ideology and pleasure.“ In *British Cinema History*, ed. by Curran, J., Porter, V. Totowa, NJ: Barnes & Noble.

Cubitt, S. 1985. „The politics of living room.“ In *TV Mythologies*, ed. by Masterman, L. London: Comedia.

Lindlof, T., P. Traudt 1983. „Mediated communications in families.“ In *Communications in Transition*, ed. by Mander, M. New York: Praeger.

Morley, D. 1980. *The „Nationwide“ Audience*. London: British Film Institute.

Glosa | Až na špičku nosu

Ob jedno číslo nazpátek jsme spojili *Revue pro média* s tématem mediální gramotnosti. Vcelku logické, zvláště když se časopis pokouší být jakousi prodlouženou (rozuměj až do České republiky se natáhnouší) rukou mediální výchovy.

Handlovalo se tehdy s tezemi o tom, že proces interpretace leží někde mezi textem, jeho čtenářem a kontextem – kontextem sociálním, kulturním, ekonomickým, politickým i historickým. S tezemi o tom, že čtenář není jen pasivní obětí přijímaného sdělení. Ale také o tom, že si tím vlastně nikdo není úplně jistý. Šlo, mimo jiné, o nevyřešenou, často etickou otázku mediálních studií, na niž se odpovídá jaksí *ad hoc*.

A právě na této neudusané půdě se zkrížily meče v souvislosti s vydáním minulým – zasazeným do rámce „médiá a gender“. Věnovali jsme se feministické perspektivě v mediálních studiích, zabrousili k pornografickým symbolickým textům, hledali obraz ženy v Bibli, hovořili se třemi českými filmařkami. A všechno tohle doprovodili fotografiemi sovětských úderníc, reprodukcemi a původními komentáři z Alba fotografií Sovětská žena, které v roce 1950 (!) vydalo nakladatelství Svět sovětů. Právě ony (sovětské ženy, jimž nikdy nebylo odepřeno realizovat se prací) jsou inkriminovaným pudlíkem pod zemí. Označení údernice je stejně zjednodu-

šující a má pointu téhož ražení jako samotné uvedení snímků – byly tam herečky, nastávající matky, ředitelky továren. Jenže i tahle mince má dvě strany.

Byl to intelektuální vtip. Spojení dvou různých kontextů, protnutých ženskou otázkou. Bylo to uvolněné oddechnutí, že už je to za námi, a současně výzva k boji proti novým, taktéž ideologickým nepravostem. Na obojí, řekla bych, máme vcelku nárok.

Jenomže otázka zní: rozumí čtenář tomu, co zamýšlíme sdělit? Jak je to s interpretací prostřednictvím textu, čtenáře a kontextu? Pořád to byla komunistická propaganda bez vysvětlujícího komentáře. A ty fotky jsou přeci tak roztomilé. Zhlédli jsme se v anglo-americké feministické tradici a historické okolnosti té naší jsme (s výjimkou útlé recenze na knihu Barbory Osvaldové) nechali za dveřmi. Černý humor bolí. Zvláště když vám vyprávějí anekdotu o krematoriu cestou z babiččina pohřbu.

Přehlédli jsme feministickou mediální teorii jako feudál přehlíží úrodu, ale aristokratický nadhled jsme si popletli se zdviženým nosíkem. Sami sebe jsme nacytali do pasti nevyřešených otázek mediálních studií. A tak doufáme, že čtenář cvičí svoji mediální gramotnost a předkládané texty kriticky hodnotí. Dostal od nás tak trochu lekci.

Kateřina Škařupová